

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Елка Димитрова, Институт за литература – БАН
за дисертационния труд на Росица Чернокожева, литературовед, докторант на
самостоятелна подготовка в Института за литература при БАН, направление Нова и
съвременна българска литература

Тема на дисертацията: **„Българската литература за деца – психоаналитични прочити
(90-те години на XIX век – 40-те на XX век)“**

Дисертационният труд на Росица Чернокожева **„Българската литература за деца – психоаналитични прочити (90-те години на XIX век – 40-те на XX век)“** е значим не само с това, че се обръща към една малко изследвана *в цялост* територия, каквато е българската литература за деца. Значим е и с факта, че поставя тази литература в активна и изключително функционална теоретична рамка, определена от психоаналитичния и от психодраматичния подход. Значим е съвсем не на последно място и с богатия литературноисторически материал, с който работи – в него оживяват текстове, много от които нито са особено познати на съвременния читател, нито са анализирани от литературоведите. Такива са например: разказите на Петър Апостолов, Симеон Андреев, Григор Угаров, Вера Бояджиева, Васил Дунавски; стихотворенията на Цоню Калчев, Стоян Дринов, Трайко Симеонов, Димитър Бабеv, Георги Костакеv, Христина Стоянова и др. Дори от творчеството на класиците на литературата ни за деца материалите са подбрани така, че да изненадват и радват с находчивостта на избора, като някои от текстовете също са относително неизвестни (това се отнася и за автори като Ран Босилек, Ангел Каралийчев, Чичо Стоян, Йордан Стубел, Гео Милев, Георги Райчев, Калина Малина, Елин Пелин и т.н.) В това отношение определяща е била ориентацията да се работи с произведения, публикувани в периодиката за деца, а не в издания на авторите. В подбора на „материал“ особено ме зарадва и мястото, което се отделя на „Някога“ на Дора Габе в труда на Р. Чернокожева.

Голямото постижение на дисертацията обаче е прекрасното намерената теоретична рамка – прицелването към литературата за деца през психоанализата и психодрамата, както и умелото следване на тази така трудна и мащабна изследователска цел в течение на цялата дисертация. Текстът никога не забравя какво изследва, не се губи сред многобройните примери из художествената литература, не се разпилява в самоцелност – нито теоретическа (т.е. не се впуска прекомерно в инерцията на увлекателната сама по

себе си методология), нито емпирическа (т.е. не се самозабравя в прочита на творбите илюстрации, колкото и те да предразполагат към това, защото са малко известни, както стана дума, а някои от тях – и много привлекателни).

В тази последователност трябва да се отбележи и справянето с много трудната задача да се намери мярата между писателя на текст за деца, от една страна, и детето у писателя, от друга; да се отчита, при това – постоянно, фактът, че „детският“ поглед в текста винаги е опосредстван, никога не е действително детски; и изобщо – да се преработи аналитично цялата комплицираност на гледната точка на човека, пишещ „за деца“, „като дете“ и през прочее пречупени референции. Или, ако назовем и по-същественото, и по-достоверното: това е погледът на възрастния към собствените детски преживявания, травми, осъзнатости и осъзнавания, но и към собствените неосъзнати пластове, които пораждат някаква симптоматика, а също – и към съответните пластове у другия, до които писателят стига чрез съпреживяване и различен по степен на осъзнатост анализ. И при всичко това трябва да се отчита, че този друг – свой или чужд, е дете. Тук на помощ идва тезата на Фройд за писателя като психоаналитик, която Р. Чернокожева приема за водеща: „А писателите са ценни съюзници и техните прозрения трябва високо да се ценят, защото обикновено те знаят твърде много за нещата между небето и земята, за които нашата школка мъдрост не е и сънувала.“¹ С. 7)

Пак в тази връзка проблематично би могло да бъде и изследването на този „детски“ писателски поглед от позицията на психоанализиращия критик. Тук Р. Чернокожева отново се аргументира с теза на Фройд: „Детските писатели са първите психоаналитици и на родители, и на деца. Писателите въобще са първите психоаналитици далече преди да се зароди приложната психоанализа в началото на ХХ век. Според Фройд между писателския труд и играта има успореденост. Детето играе, а порасналите писатели, вместо да играят, фантазират. Фантазиите на един създател на литература за деца са един много легитимен начин на игровото пресъздаване.“ (С. 7.)

Цялата така маркирана проблематика е ясно поставена от самата дисертантка и е сполучливо абсорбирана в изследователския ѝ подход, като преди това изборите ѝ са детайлно мотивирани. Обърнато е изрично внимание на изследователския мотив за съпреживяващия писател и съответно на критическия подход към него – един съществен подводен камък: „Дълбинното вглеждане в детството, респективно в творчеството на българските писатели, съпреживяващи детския живот, води до необходимостта от друг,

¹ Фройд, Зигмунд. Налудната идея и сънищата в новелата „Градива“ // Зигмунд Фройд. Естетика, изкуство култура. – София, 1991, с.258.

различен психоаналитичен прочит, разкриващ друг ценностен смисъл на детските преживявания.“ (С. 3.) В общите размисли за писателската персона находчиво е маркиран и незабелязваният мотив за избора на псевдоним: „Зад всяка творба за деца стои писателят, но преди всичко човекът, и би било добре да се запитаме от психоаналитична и психографска гледна точка: Какъв е този човек, който избира да се нарече напр. Ран Босилек или Калина Малина. Това ни накарва да потърсим друг подход към детската литература.“ (С. 3.)

А сега – малко за по-конкретната работа с текстовете, която, освен че е психоаналитична, е и литературоведска, но клони силно и към културологичен анализ. Впечатление прави размахът, с който Р. Чернокожева е въвлякла буквално цялата детска вселена в труда си – амбиция, която е реализирала успешно, без никъде в текста да личи умора, свиване, пренебрегване на проблематиката. Изследването тече с еднакъв интензитет от началото до края. Това се отнася за психическата реалност на детето в текстовете: сънища, фантазии, нагонно любопитство, страхове, агресия, желания, въображение са разгърнати и теоретично, и през илюстративен материал в различните им разновидности и нюанси. Това обаче се отнася и за живота и бита на детето в българските текстове за деца: играта (с многото ѝ аспекти, с анимизма и мястото на куклите включително); житейските роли; хуморът; грешките в ежедневието. Особено място в тази част е отделено на семейството. Тук е монадата майка–дете – с неотделимостта в началото и близостта след това, проектирани особено успешно в изследователката тема за люлчината песен. Връзката дете–майка като детсколитературна проекция изобщо е извънредно внимателно разгледана. Тук обаче е и мястото на бащата – особено с аспектите на труда и приказно-героическата образност; впечатление прави и привличането на редкия образ на „бащата интелектуалец“ в „Подказано стихотворение“ на Ран Босилек. Тоест потърсен е максимално широк обхват на образи и функции на отношението дете–баща в българската литература за деца – отношение, което, извадено от триадата „мама, татко и аз“, съвсем не е толкова типично. Съществена тема на изследването – пак в спектъра на семейния кръг, е парентификацията. Трябва да се отбележат като особено интересни и важни и анализаторските интерпретации на деатомизирането на детския свят: взаимодействието с външния свят, разтварянето, увеличаването на света на детето (с братята и сестрите, бабата и дядото, домашните животни, природата, усетите за природния и празничния кръговрат) – всички те са проследени в логиката на едно прогресивно

деатомизиране. Специално внимание е отделено на друга, също важна, тема: синдрома Amacord.

В изследването си Росица Чернокожева работи с релевантна за тематиката библиография. Изключително функционални автори са Зигмунд Фройд и Мелани Клайн. От българските теоретизатори – Давид Иерохам и по-специфично литературоведското присъствие на Албена Хранова и Милена Кирова – но отново в психоаналитична интерпретативна посока.

Силна страна на работата е привличането на български критически фон от изследвания период – със статии на Атанас Далчев и Христо Радевски (спорът Далчев – Радевски), Славчо Паскалев, Владимир Василев и др. В този контекст важно е и изрично изтъкнатото от авторката убеждение, че литературата за деца не трябва да се разграничава от тази за възрастни.

Като цяло трудът на Росица Чернокожева се отличава с богата теоретическа култура и гъвкава асоциативност, което спомага за включването на редица находчиви примери и извън българския литературен контекст (случаят с Том Сойер и Хък Фин, които наблюдават оплакването на собствената си гибел – при темата за самосъжалението например. С. 174.)

Отличава се и със силен усет към устойчиво актуална проблематика (например: кошмара, фантазменото, детския еротизъм, детската агресия и много други теми, обхванати в дисертацията).

В окончателния си вид дисертацията е преодоляла и действително минималните си първоначални слабости. Трудът е приносен по редица причини. На първо място, за пръв път се среща с толкова мащабно в литературноисторическия си обхват изследване на българската литература за деца, без да става дума за учебникарски преглед, разбира се. На второ място, изключително важно е, че толкова много непознати и малко познати литературни текстове попадат във фокуса на изследователското внимание, като така се актуализира тяхната литературноисторическа стойност. На трето място, но от основно значение за дисертационния текст, е фактът, че избраният теоретичен център е извънредно актуален и привлекателен и че психоаналитична и психодраматична теория и литературна емпирика влизат в успешна синергия.

В заключение ще кажа, че въз основа на всичко, споменато дотук, намирам дисертационния труд на Росица Чернокожева за приносен, стойностен, а и много

интересен за четене. Убедено гласувам за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ на Росица Чернокожева.

26.09.2017

Подпис: